

Злет і трагедія владыки Варлаама

Ведучий рубрики **Микола МАНЬКО**, директор Державного історико-культурного заповідника м. Острога

Двісті сорок років тому – 12 (23) березня 1750 р. – на лівобережних землях Київського полку Війська Запорозького (підросійській Гетьманщині) народився **Григорій Степанович Шишацький** – у чернецві й архієрейському сані **Варлаам**. Його успішна біографія, що мала трагічне завершення, ось уже два століття є предметом чисельних досліджень і публікацій. Їх кількість, звичайно, зростає у цьому році, коли влітку виповниться 200 років із дня смерті визначного православного ієрарха, який 10 років працював у нашому Острозі, що був його єпаршою резиденцією.

Григорій Шишацький здобув освіту у Переяславському колеґіумі й Києво-Могилянській академії. Через військові дії того часу не зміг продовжити навчання в Італії, куди отримав направлення й уже відбув на казенний кошт. Тоді став працювати викладачем у Переяславі. Там 1776 року прийняв чернечий постриг. Пізніше став ректором цього знаменитого навчального закладу, де свого часу викладав Григорій Сковорода. У 1785 році Варлаам (на той час уже ігумен) став першим ректором щойно відкритої духовної семінарії у Новгород-Сіверському. Також він займав настоятельські посади в низці монастирів Лівобережної України й Новгородської (у Велико-росії) єпархії. Перебував він і в закордонному від'їзді: у 1787 – 1789 рр. управляв Віленським Свято-Духовим монастирем і був «старшим» усіх віленських православних обителів.

Після другого поділу Польщі 1793 року архімандрит Варлаам Ши-

шацький був направлений на допомогу єпископу Мінському Віктору Садковському у справі приєднання до православ'я греко-католицького населення українських і білоруських земель, приєднаних до Російської імперії, серед яких була й Волинь. На цих землях була утворена Мінська й Волинська православна єпархія. В її складі 3 (14) червня 1795 р. – 125 років тому – було утворено Житомирський вікаріат з адміністративним центром і осідком вікарного єпископа в місті Острозі, у будівлях колишнього єзуїтського монастиря. За даними історика-краєзнавця Станіслава Кардашевця, до підготовки архієрейських покоїв у монастирських келяях, єпископ тимчасово проживав у кімнатах третього поверху замку князів Острозьких. Приміщення відоме острожанам як «княжий кабінет».

Першим православним єпископом на Волині став Варлаам Шишацький – єпископ Житомирський, вікарій Мінсько-Волинської єпархії, а з 1799 р. – правлячий єпископ уже самостійної Волинсько-Житомирської єпархії – так само з центром в Острозі. У травні 1796 р. у нашому місті з ініціативи владыки Варлаама відкрита Волинська духовна семінарія, який він присвячував свою особливу увагу й турботу. Працювала вона в мурах того ж позеуїтського монастиря, де була архієрейська резиденція.

У 1805 році єпископ Варлаам був переведений на вищу за рангом архієрейську кафедру у Могильові на Дніпрі (у Білорусі), де 1808 року отримав сан архієпископа.

Влітку 1812 року Могильов на Дніпрі був зайнятий французькими військами маршала Даву. Архієпископ Варлаам, що залишився на своїй кафедрі, отримав розпоря-

дження про присягу новій владі. Після наради з членами духовної консисторії і єпархіальним секретарем він дав на це згоду. Спочатку правлячий архієрей, а за ним – згідно з приписом консисторії – і рядове духовенство (до двох третин його загальної кількості) Могильовської єпархії присягнули Імператору французів і Римському королю. Замість імператора Всеросійського Олександра I при богослужіннях, зокрема й архієрейських, стали поминати Наполеона I, його дружину і спадкоємця французького та римського престолів.

Низка дослідників пов'язують цей безпрецедентний у російській церковній історії факт не лише прагненням владыки врятувати православні храми, й причт і парафіїн своєї єпархії в умовах окупації (справді, Могильов і край постраждали чи не найменше від інших місцевостей, зайнятих наполеонівською армією). Існує припущення, що Варлаам Шишацький уважав незворотними зміни літа 1812 року на карті Європи, і збирався очолити православну церкву Білорусі й Правобережної України, які мали відійти від Російської імперії у французьку сферу впливу.

Як би там не було, після повернення Могильова на Дніпрі й усієї Білорусі під владу Росії, архієпископ Варлаам указом імператора Олександра I був звільнений від управління єпархією і переданий під церковне слідство та суд. 1 травня 1813 р. суд позбавив його архієрейського сану, священства, усіх державних та церковних нагород і відзнак. Відповідний церковний чин був здійснений над ним у кафедральному соборі Чернігова. Простим монахом Варлаам був відправлений в один із монастирів не чужого йому

Новгород-Сіверського, де й помер у 70-річному віці, уже ослаблений і змучений численними хворобами – 23 липня (4 серпня) 1820 року. А через рік – у 1821 р. згоріла його резиденція в Острозі – Преображенський позеуїтський монастир.

1935 року тогочасний глава (заступник місцеблаторителя) Московської патріархії митрополит Сергій відмінив рішення церковного суду 1813 р. – як викликане й утілене у життя з політичних, а не церковних міркувань. Цим самим церква визнала, що владыка Варлаам помер в архієрейському сані і заслужив пошанування за ним мають відбуватися саме як за архієпископом.

Сучасний церковний історик Олександр Мозирин, який опублікував ці матеріали 1935 року, коментуючи їх, зазначає, що з формального боку митрополит Сергій своїм актом давав знати радянській владі, що лояльно до неї керівництво Московської патріархії засуджує дії своєї попередниці часів царату. Однак це міг бути й таємний сигнал духовенству й громадськості: в умовах терору проти церкви з боку радянської держави та її каральних органів, повного контролю влади над Московською патріархією і її очільником постанови митрополита, зокрема й щодо позбавлення кафедр і настоятельських посад архієреїв та інших духовних осіб, нелояльних владі, насправді мають не церковні, а політичні причини.